

بررسی مقایسه‌ای رابطه تولید زعفران، تعاون و یاریگری در روستاهای خراسان جنوبی

غلامعلی مرادی^۱

اصغر محمدی^۲

اسماعیل جهانبخش^۳

سال سیزدهم، شماره چهارم، تابستان ۱۳۹۸

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۸/۵

شماره صفحه: ۹۱-۱۱۶

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۱۱/۱۲

چکیده

زعفران یکی از مهمترین رستنی‌های ایران است که به دلیل کار دسته جمعی و ابعاد مشارکتی آن نقشی مهمی در افزایش تعاون و یاریگری داشته است، بر این اساس هدف این مقاله بررسی رابطه میان تولید زعفران و ایجاد و استمرار تعاونی‌های سنتی در روستاهای خراسان جنوبی است. این پژوهش به روش پیمایشی انجام شده است. جامعه آماری ۸۲۰۰۰ بهره‌بردار کشاورز خراسان جنوبی در سال ۱۳۹۸ بوده است. با استفاده از فرمول کوکران نمونه مورد مطالعه ۵۵۰ نفر کشاورز (زعفران کار و غیر زعفران کار) تعیین گردید. روش نمونه‌گیری از نوع نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای است. ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه‌های محقق ساخته است که اعتبار آن

۱. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، دانشگاه آزاد اسلامی دهقان moradi.gholamali@yahoo.com

۲. استادیار گروه جامعه‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی دهقان، نویسنده مسؤول asghar.mo.de@gmail.com

۳. استادیار گروه جامعه‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی دهقان esjahan@yahoo.com

به وسیله تعدادی از اعضای هیئت علمی دانشگاه سنجیده شده است. پایایی ابزار جمع‌آوری اطلاعات از طریق آلفای کرنباخ مورد سنجش قرار گرفت که مقدار آلفای محاسبه شده برابر با ۰/۸۲ حاصل شد. یافته‌ها نشان داد که ارتباط تعاون با تولید زعفران با مقدار t به‌دست آمده ۱۷/۳۲ تا (۰/۰۰۱) معنادار است. به عبارت دیگر، تولید زعفران نقش مهمی در حفظ و استمرار تعاونی‌های سنتی در روستاهای زعفران کار دارد. همچنین تفاوت بین روستاهای زعفران کار و غیر زعفران کار در پنج مؤلفه تعاون (امور غیر کشاورزی، در کاشت، داشت و برداشت محصول و تعاون در تأسیس شرکت‌های تعاونی) تا سطح (۰/۰۰۱) معنادار بود. با توجه به نتایج به‌دست آمده پیشنهاد می‌گردد که سازمان‌ها و نهادهای متولی تولید محصولات زراعی افزایش تولید زعفران را در سرلوحه برنامه‌های خود قرار دهند.

واژگان کلیدی: تولید زعفران، تعاون، روستاهای زعفران کار، روستاهای غیر زعفران کار

مقدمه

بخش تعاون، به عنوان یکی از مهمترین بخش‌ها در ساختار یک کشور، ریشه در فرهنگ‌های جامعه بشری داشته و از دیرباز مورد توجه بوده است. از نظر مورخان استفاده از تعاونی‌ها به دوران باستان برمی‌گردد (Noruzi, & Westover, 2010: 95) و شواهد تاریخی حاکی از آن است که انسان‌ها به طور فطری به تعاون و همکاری با یکدیگر برای رفع نیازهای اساسی خود، گرایش دارند (اطه‌ری و علی‌بیگی، ۱۳۸۹: ۵۶۵).

تعاونی‌های سنتی از گذشته‌های دور در مجرای دینی، مذهبی، انسان دوستی و خیراندیشی به طور غیر رسمی (سازمان یافته - سازمان نیافته) فعالیت داشته‌اند. دین اسلام تأکید فراوانی به همدلی، همیاری و تعاون دارد؛ در قرآن مجید شواهد متعدد و توصیه‌های مکرری درباره تربیت، تقویت نظر، همکاری و تعاون میان مسلمین وجود دارد (آراسته‌خو، ۱۳۸۵: ۱۶۸). «وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ» (قرآن، مائده: ۲). صاحب نظران معتقدند، تعاونی‌های کشاورزی ظرفیت‌های ارزشمندی برای رونق بخشیدن به بخش کشاورزی دارند. این تعاونی‌ها

فرصت‌های مناسبی برای مشارکت کشاورزان، همکاری آنان در زمینه‌های مختلف، انتقال تجربیات و آموزش شیئ‌های و رویکردهای علمی در امر کشاورزی و بازاریابی به وجود آورند (انصاری، و دیگران، ۱۳۹۴: ۷۵).

تعاون به معنی یکدیگر را یاری کردن، همدستی، یاری و دستگیری است که مفهوم مشارکت در یک امر و اقدام جمعی در جهت هدف مشخص و معین را نیز می‌رساند که در این معنی همکاری یا تعاون مترادف همیاری قرار می‌گیرد (انصاری، ۱۳۸۵: ۱). از نظر انصاری، تعاون را می‌توان نوعی خودیاری دانست که نقطه مقابل رقابت بوده، رقابت عامل اصلی مشکلات و بحران‌های جامعه است (همان: ۲۰۰).

ساروخانی، هر کنش متقابل اجتماعی را که در آن افراد یا گروه‌ها کار و فعالیت خود را به صورت سازمان‌یافته و با کمک متقابل به هم می‌آمیزند تا هدف مشترک تحقق پذیرد، تعاون می‌نامد (ساروخانی، ۱۳۷۰: ۱۴۴). پس در محتوای همکاری و تعاون، کنش و واکنش متقابل در جهت کمک و حمایت متقابل به روشنی دیده می‌شود؛ لذا تعاون می‌تواند موجب ارتباط افراد یک جامعه و پیدایش روحیه برادری و نودوستی در بین آن‌ها گردد و از تفرق و تقابل و همچنین خودخواهی، خودپرستی و بی‌توجهی به مسائل و منافع دیگران بکاهد (انصاری، ۱۳۸۵: ۲). همیاری و همکاری در جهات و جنبه‌های متنوع زندگی نه تنها مایه دلگرمی و رضای نیازهای عاطفی و عقلی است، بلکه موفقیت‌های مادی و تکنولوژیک بسیار به همراه دارد (آراسته‌خو، ۱۳۸۵: ۱۰). همچنین، تعاونی‌ها فرصت مناسبی برای مشارکت کشاورزان، انتقال تجربیات و آموزش شیوه‌ها و رویکردهای علمی در امر کشاورزی و همکاری آنان در زمینه‌های مختلف به وجود می‌آورند (گرچی کرسامی و بابایی کارنامی، ۱۳۹۶: ۱۳۲). تعاون یا همکاری جمعی، یکی از ویژگی‌های کار کشاورزی است که زندگی در روستا باعث رشد روحیه تعاون در بین مردم شده، آن‌ها آمادگی بیشتری برای همکاری و کار جمعی دارند (مظلومی، ۱۳۸۳: ۳۵) علاوه بر این، تعاون و همکاری در مناطق روستایی تعادل و توازن در رابطه با زمین و نیروی کار موجود در روستاها را ایجاد می‌کند و تا هنگامی که این تعادل و توازن پدید نیاید، توسعه تحقق پیدا نمی‌کند (آراسته‌خو، ۱۳۸۵: ۱۴۷).

بیان مسأله

زعفران^۱ محصولی با کارکردهای مختلف اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی است و در ایران به عنوان یک محصول استراتژیک شناخته می شود. به نحوی که سهم ایران از تولید و صادرات جهانی این محصول حدود ۹۰٪ است (Ghorbani, 2008: 523). گذشته از کارکردهای اقتصادی این محصول، اثرات اجتماعی آن چون تعاون، همکاری و انسجام اجتماعی - در شرایطی که تکروی و فردگرایی مشکلی جدی برای بسیاری از جوامع در عصر حاضر به حساب می آید - حائز اهمیت است. با اینکه در زمینه‌ی تولید بیشتر محصولات کشاورزی فناوری‌های جدید به کمک کشاورزان آمده است، اما متأسفانه در تولید زعفران (حداقل در استان خراسان جنوبی) چنین فناوری‌هایی وجود ندارد؛ لذا لازم است، افراد زیادی در مراحل مختلف تولید (کاشت، داشت و برداشت) این محصول مهم مشارکت فعال داشته باشند که این مسأله سبب ایجاد آشکال مختلف تعاونی‌های سنتی در بهره‌برداری این محصول شده است.

از آنجا که تولید زعفران نیاز به کار دسته جمعی دارد، بدون شک می‌تواند بستری مناسب برای گسترش تعاون و همکاری ایجاد کند به دلیل آن که پیشه تعداد زیادی از کشاورزان استان خراسان جنوبی کاشت و تولید زعفران است، تعاون می‌تواند به خوبی در مناطق زعفران کار این استان مشاهده نمود.

کشاورزان این استان به تولید محصولات مختلفی مشغول هستند که مهمترین این محصولات، زعفران، زرشک، عناب، پنبه، گندم و جو است. این استان رتبه‌ی اول تولید محصولات باغی زرشک و عناب و رتبه دوم تولید زعفران و پنبه را در سطح ایران داراست. سطح زیر کشت زعفران ۱۰۵۵۴ هکتار است که از این سطح سالانه ۵۰ تن زعفران خشک تولید می‌شود (اسمعیل‌نژاد، ۱۳۹۴: ۱۴۷). در سال ۱۳۹۰ سطح زیر کشت زعفران در ایران را بالغ بر ۷۲۱۶۲ هکتار ذکر می‌کنند که بیش

---

۱. زعفران گیاهی است علفی، چندساله، بدون ساقه که از طریق غیرجنسی تکثیر می‌شود. این گیاه از نظر رده‌بندی گیاه‌شناسی از خانواده زنبقیان و یک گیاه ترپلوئید عقیم می‌باشد که هر سال پیازهای جدیدی تولید کرده و تکثیر آن صرفاً از طریق همین پیازها می‌باشد (نخعی و هاشمی، ۱۳۹۷: ۱).

از ۷۰۰۰۰ هکتار آن در دو استان خراسان رضوی و جنوبی (۵۷۰۰۰ هکتار خراسان رضوی و ۱۳۰۰۰ هکتار خراسان جنوبی) است (کوچکی، ۱۳۹۲: ۴).

بر اساس جدیدترین آمارهای وزارت جهاد کشاورزی، میزان تولید زعفران در سال ۱۳۹۵ از سطح زیر کشت ۱۵۷۵۴ هکتار زمین کشاورزی استان خراسان جنوبی ۵۱ تن زعفران خشک بوده است که هرچند نسبت به خراسان رضوی بسیار کم به نظر می‌رسد، اما به چند دلیل از ارزش بالایی برخوردار است: اولاً، زعفران خراسان جنوبی مرغوبیت بسیار بالایی دارد. ثانیاً، استان خراسان جنوبی از توان بالقوه بالایی در تولید مقادیر بسیار بالاتری از این مقدار زعفران برخوردار است (احمدیان، بهرامی و موسوی، ۱۳۹۵: ۳).

به نظر بهنیا (۱۳۹۱: ک) پژوهشگر محصول زعفران، هیچ گیاهی مانند زعفران در افراد روستا، ایجاد تعاون و همکاری نمی‌کند، زیرا در امر کاشت و بویژه برداشت و فرآوری زعفران روستاییان به کمک یکدیگر نیازمندند. زعفران اصولاً گیاهی کاربر است و نیاز به نیروی کار زیادی دارد، به این صورت که کاشت کورم (پیاز) زعفران در کرت هایی که قبلاً آماده شده به صورت ردیفی انجام می‌گیرد. فاصله کورم‌ها روی ردیف حدود ۱۵-۱۰ سانتیمتر و فاصله ردیف‌های کاشت از یکدیگر ۲۵-۲۰ سانتی‌متر است. برای کاشت کورم زعفران در روش سنتی ابتدا در هر ردیف با بیل چاله‌هایی ایجاد می‌کنند و داخل هر چاله ۵-۳ کورم قرار می‌دهند. سپس خاک ردیف بعدی را روی این کورم‌ها می‌ریزند، پس از اتمام کاشت کورم‌ها، سطح مزرعه را که ناصاف شده با بیل یا ماله که با گاو کشیده می‌شود، مسطح و فشرده می‌سازند تا کورم‌ها به خاک بچسبند (احمدیان، بهرامی و موسوی، ۱۳۹۵: ۵).

آبان ماه هر سال، فصل برداشت گل زعفران است (رجبی و دادخواه، ۱۳۸۳: ۳۴). بهترین موقع برداشت گل به منظور حفظ عطر و رنگ زعفران صبح زود و قبل از باز شدن گل‌ها است. با توجه به اینکه برداشت زعفران به حوصله و دقت زیادی احتیاج دارد معمولاً زن‌ها و کودکان کار گل‌چینی را انجام می‌دهند (احمدیان، بهرامی و موسوی، ۱۳۹۵: ۷-۸). پس از چیدن گل زعفران از مزرعه، نوبت جدا کردن کلاله (سه پر قرمز رنگ آن که همان زعفران اصلی است) فرامی‌رسد. زعفران کاران به این عمل "پر کردن زعفران" می‌گویند (رجبی و دادخواه، ۱۳۸۳: ۳۴).

از نظر بهنیا (۱۳۹۱: ۱۰) عملیات کاشت و برداشت زعفران یک کار دسته‌جمعی است و سبب همبستگی گروهی و تعاون در روستا می‌شود به‌گونه‌ای که روستائیان معمولاً تا پاسی از شب در امر باز کردن گل و استخراج مادگی از کلاله زعفران به یکدیگر کمک می‌کنند و بدون چشم‌داشت مالی، انتظار همکاری متقابل دارند. گل‌های زعفران در شب شکفته می‌شود و باید پس از طلوع آفتاب به صورت دسته‌جمعی و همیاری به چیدن آن اقدام شود. برداشت زعفران نیز به دلیل آسیب‌پذیری این محصول باید به موقع صورت گرفته و گل‌ها از کلاله جدا شوند و بی‌درنگ برای خشک کردن قسمت‌های پرچم و مادگی اقدام شود، لذا در همه‌ی مراحل تولید زعفران می‌توان این همکاری‌ها را به‌نحو مطلوبی مشاهده نمود (فرهادی، ۱۳۸۱: ۲۳۵-۲۳۶).

بدون شک یکی از دلایل ماندگاری تعاون در امر تولید زعفران به کارکردهای تعاون برمی‌گردد. تعاونی‌ها در جامعه روستایی، با کوتاه کردن دست دلالان و واسطه‌ها از محصولات کشاورزی، برای کشاورزان قدرت لازم را جهت مقابله با شرکای تجاری ایجاد کرده، زمینه‌ساز ارتقای شرایط و کمک به خانواده‌های آن‌ها برای غلبه بر محدودیت‌ها و کشاورزی سرمایه‌بر هستند (رهبری، شفיעی ثابت و طاهری، ۱۳۹۵: ۱۴۲) که می‌تواند نقش مهمی در ایجاد اشتغال و ماندگاری روستائیان در روستاها داشته باشد.

با این که تعاونی‌های سنتی در جامعه مدرن کمتر مشاهده می‌شوند، اما در عصری که هم سرمایه و هم نیروی کار نسبت به قرن نوزده و نیمه اول قرن بیست تغییر شکل بسیار یافته است، ضرورت وجود تعاونی‌ها و کارکردهای متنوع آن‌ها و تغییر و تحول در امور مشارکتی بیش از هر زمانی احساس می‌شود (آراسته‌خو، ۱۳۸۵: ۱۷۲). در جامعه کنونی تکروری و فردگرایی یکی از نتایج نظام تولید غیرمشارکتی است که سرمایه اجتماعی را در معرض آسیب قرار داده است، لذا جهت تحقق اهداف بزرگی چون توسعه، توجه به فعالیت‌های تولیدی جمعی و مشارکتی ضروری است و تعاونی‌ها به دلیل مشارکت مستقیم مردم در روند آن، می‌توانند برای توسعه اقتصادی بهتر عمل کند و با ایجاد شغل و انجام سایر فعالیت‌ها موجب توسعه اقتصادی کشور شوند (DanaeeFard & Noruzi, 2010: 66).

بنابراین، در این پژوهش به دنبال پاسخ به سؤالات زیر می‌باشیم.

۱. آیا بین روستاهای تولیدکننده زعفران و روستاهای غیرزعفران کار از نظر تعاون تفاوت معنی دار وجود دارد؟
۲. آیا بین روستاهای تولیدکننده زعفران و روستاهای غیرزعفران کار از نظر تعاون در کاشت محصول تفاوت معنی دار وجود دارد؟
۳. آیا بین روستاهای تولیدکننده زعفران و روستاهای غیرزعفران کار از نظر تعاون در داشت محصول تفاوت معنی دار وجود دارد؟
۴. آیا بین روستاهای تولیدکننده زعفران و روستاهای غیرزعفران کار از نظر تعاون در برداشت محصول تفاوت معنی دار وجود دارد؟
۵. آیا بین روستاهای تولیدکننده زعفران و روستاهای غیرزعفران کار از نظر تعاون در فروش و تأسیس شرکت تعاونی تفاوت معنی دار وجود دارد؟
۶. آیا بین روستاهای تولیدکننده زعفران و روستاهای غیرزعفران کار از نظر تعاون در امور غیرکشاورزی تفاوت معنی دار وجود دارد؟

پیشینه تحقیق

در حوزه تعاون و یاریگری تاکنون پژوهش‌های فراوانی صورت گرفته است اما به جرأت می‌توان گفت که پژوهش‌های انجام شده در زمینه رابطه تولید زعفران و یاریگری در استان خراسان جنوبی انگشت شمار است. که در ادامه به تعدادی از پژوهش‌های مرتبط با موضوع اشاره می‌گردد. فرهادی (۱۳۸۱: ۲۳۵-۲۳۶) در کتاب فرهنگ یاریگری در ایران، اشتراک مساعی، خودیاری و تعاون اجتماعی را از مظاهر بارز هر روستای ایرانی می‌داند. برداشت محصول زعفران در استان خراسان جنوبی که همراه با جشن‌هایی است، یکی از نمونه‌های بارز تعاون در روستاهای ایران است. او همچنین معتقد است ما اکنون شاهد ظهور و بازآفرینی تعاونی‌های سنتی در زمینه کشاورزی و همچنین زایش‌واره‌های جدید یعنی واره‌های پول صندوق‌های قرض الحسنه هستیم (همان: ۵۰).

اطهری و علی‌بیگی (۱۳۸۹: ۵۷۴) در تحقیقی با موضوع «تحلیل ادراک کشاورزان شهرستان

کرمانشاه از تعاون» نشان داده‌اند که تأثیر درآمد کشاورزان بر ادراک آنان از تعاون معنادار و مثبت است؛ به طوری که با افزایش درآمد، ادراک کشاورزان از تعاون بهبود می‌یابد. از این نتیجه می‌توان چنین برداشت کرد که کشاورزانی که از درآمد بیشتری برخوردارند، ادراک بهتری از سرمایه‌گذاری جمعی دارند و حاضرند ریسک سرمایه‌گذاری مشترک را در شکل‌های تعاونی بپذیرند.

نتایج تحقیق فراهانی، جوانی و کرمی دهکردی (۱۳۹۱: ۱۰۸) با عنوان «تحلیل پایداری اجتماعی-اقتصادی تولید زعفران و تأثیر آن بر توسعه روستایی» نشان می‌دهد که در روستاهای زعفران کار، مشارکت و همیاری مردم در امور روستا و تولید زعفران به صورت خودجوش و محلی وجود دارد.

مطالعه بهنیا (۱۳۹۱: ۱۰) با عنوان «زعفران (تاریخچه، مصرف، شیمی، گیاه‌شناسی، تولید، فرآوری، صادرات، استانداردها، تقلبات و ...» نشان می‌دهد که عملیات کاشت، داشت و برداشت زعفران یک کار دسته جمعی و گروهی است و از این جهت زعفران عامل همبستگی گروهی و تعاون در روستا می‌شود به‌گونه‌ای که روستائیان معمولاً تا پاسی از شب در امر باز کردن گل و استخراج مادگی از کلاله زعفران به یکدیگر کمک می‌کنند و بدون چشم‌داشت مالی، انتظار همکاری متقابل دارند.

هاشمی (۱۳۹۲: ۱۲۹) در مقاله‌ای با موضوع «تعاون، همیاری سنتی در فرهنگ مردم» که به روش اسنادی انجام شده است نشان می‌دهد که یاریگری و تعاون سنتی و غیررسمی در حوزه کشاورزی بسیار وسیع و همگانی و از ویژگی‌های مهم جامعه سنتی ما بوده است.

وفایی (۱۳۹۲: ۱۳۱) در پژوهشی با موضوع «بررسی راهکارهای فرهنگی توسعه بخش تعاون» نشان می‌دهد که فرهنگ تعاون هنگامی با استقبال روبه‌رو می‌شود که در عرصه فعالیت‌های اجتماعی-اقتصادی، برای کشاورزان مزایایی داشته باشد.

بر اساس نتایج پژوهش برآبادی و برآبادی (۱۳۹۳: ۷) با موضوع «بررسی نظام‌های بهره‌برداری زعفران در خراسان جنوبی»، نظام‌های بهره‌برداری سنتی و جدید که مبتنی بر همکاری و تعاون است در روستاهای خراسان جنوبی مشاهده می‌شود. از نظام‌های بهره‌برداری سنتی می‌توان به نظام‌های خانوادگی و مزارعه اشاره کرد که هنوز هم مشاهده می‌شود. در این شیوه‌ها، افراد در

مناسب مختلف و با همکاری همدیگر اقدام به کاشت و برداشت محصول می‌کنند. از نظام‌های نسبتاً جدیدتر هم می‌توان به نظام اجاره داری اشاره نمود. چیزی که در همه این نظام‌ها به صورت چشمگیر مشاهده می‌گردد. خودیاری، تعاون و همیاری مردم در مراحل کاشت، داشت و برداشت زعفران است.

مقاله شاهرودی، احمدی فیروزجائی و چیدری (Shahroudi, Ahmadi-Firouzjaie & Chizari, 2006: 53) در منطقه تربت‌حیدریه نشان داد که بین دو گروه از اعضای تعاونی‌ها و غیرتعاونی‌ها از نظر وضعیت بازاریابی، دسترسی به نهاده‌های کشاورزی، مشارکت اجتماعی، فعالیت‌های مربوط به توسعه کشاورزی، دانش فنی، مهارت‌های عملی و تسهیلات اعتباری کشاورزی تفاوت وجود دارد و اعضای تعاونی‌ها دسترسی بیشتری به موارد فوق دارند.

معمد (Motamed, 2010: 1598) در پژوهشی با عنوان «نقش شرکت‌های تعاونی در تولید پایدار برنج و کاهش فقر در گیلان» نشان داده است که تعاونی‌های تولید کشاورزی نقش مهمی در کاهش مدت بیکاری کشاورزان دارد.

مراه، بندو و آچابا (Merouah, Bendou & Achaba, 2013: 685) با پژوهشی در منطقه تالیون مراکش نشان داده‌اند که تعاونی‌های زعفران نقش مهمی در بازاریابی، میزان عرضه محصول به بازار، تعیین قیمت و فروش آن دارند؛ آن‌ها از اعضای خود می‌خواهند که از طریق تثبیت میزان زعفران عرضه شده به بازار و تعیین قیمت آن، شرایط بازاریابی بهتر این محصول را فراهم کنند؛ از این طریق تعاونی‌ها می‌توانند زعفران تولید شده توسط کشاورزان را، با قیمت بیشتری برای آن‌ها بفروشند.

با این که مقالات فوق مؤید این مطلب است که تعاونی‌ها نقش مهمی در فرایند تولید کشاورزی دارند و کشاورزان از آن استقبال می‌کنند، اما هیچ کدام از بررسی‌های انجام شده تعاون در جامعه روستایی را در ابعاد مختلف (کاشت، داشت و برداشت) مورد مطالعه قرار نداده است، از سوی دیگر این پژوهش روستاهای زعفران کار و غیر زعفران کار را در ابعاد مختلف تولید مورد مقایسه قرار می‌دهد.

چارچوب نظری پژوهش

در اغلب تمدن‌ها و جوامع قدیمی و سنتی می‌توان اشکالی از همکاری‌های تعاونی و گروه‌های یاریگر را پیدا کرد که تا حدودی به تعاونی‌های امروز شبیه هستند. در جامعه ایران نیز اشکال سازمان یافته‌ای از همکاری‌های تعاونی، بویژه در روستاها مشاهده می‌شود (انصاری، و دیگران، ۱۳۹۴: ۷۶).

در کشورهای نظیر ایران باید روحیه جمعی و تجمع‌گرایی مثبت، متناوب، عقیدتی و سنتی را، به کمک نظریه‌های علمی متناسب و مقتضی تقویت کرد (آراسته‌خو، ۱۳۸۵: ۱۵۶). لذا می‌توان با کمک دیدگاه‌ها و نظریات مختلف، انواع تعاونی‌ها را بررسی کرده، به تبیین تعاون و همکاری و استمرار آن در جامعه روستایی پرداخت؛ به خصوص تعاونی‌های سنتی‌ای که از پیشینه و تاریخ کهنی برخوردارند. هر کدام از مکاتب و نظریه‌پردازان، از زاویه‌ای خاص به موضوع تعاون نگریسته‌اند پس باید در تبیین تعاون از دیدگاه‌ها و نظریات متعددی استفاده نمود. از نظر والکو^۱ تعاون یک ساخت اجتماعی پیچیده است که مرکب از عوامل مؤلفه متعددی است که ادراک آن بسیار دشوار است (طالب، ۱۳۸۶: ۵). طرفداران نهضت تعاونی چون کاگنا^۲، تعاون را اقتصاد برادری می‌دانند و معتقدند شرکت‌های تعاونی می‌بایست مبتنی بر تجانس و همگنی اعضا و گذشت و فداکاری باشند، کالورت^۳ به لزوم همکاری سازمان یافته بین اعضا، برابری و تساوی آن‌ها در سازمان تعاونی و همچنین داوطلبانه بودن عضویت افراد اعتقاد و اصرار دارد و وب^۴ تعاون را به اقتصاد دموکراسی تعبیر نموده است (انصاری، ۱۳۸۵: ۲۰۰).

از دیدگاه اسلام، ریشه‌های تعاونی‌ها را می‌بایست در باورهای دینی و مذهبی جستجو کرد (آراسته‌خو، ۱۳۸۵: ۱۶۸). بنا بر استدلال جامعه‌شناسان، تعاون و همکاری ریشه در جامعه و ساختار آن دارد. به اعتقاد فرم^۵ راه‌هایی که انسان برای تأمین نیازها برمی‌گزیند بسیار پیچیده

-
1. Valko
  2. Cogna
  3. Calvert
  4. Web
  5. Fromm

بوده، به عوامل متعددی وابسته است که یکی از آنها چگونگی ساخت اجتماعی و کیفیت روابط انسان‌ها در محدوده این ساخت است (تنهایی، ۱۳۷۹: ۶۳۷).

ریشه‌های نظری تعاون را هم می‌توان در نظریات مارکس^۱، مید^۲، هومنز^۳ و دورکیم^۴ یافت. مارکس معتقد است آدمیان در رفع نیازهای زیستی خویش به تنهایی از عهده بر نمی‌آیند زیرا از یک سو جسم توانایی ندارد و از طرفی محیط، منابع ساخته و پرداخته‌ای را برای رفع نیازهایشان فراهم نمی‌آورد (محمدی اصل، ۱۳۸۸: ۵۸).

کولی در نظریه‌ی کنش متقابل نمادین، جامعه را چون کلی یکپارچه می‌بیند که هر یک از اجزاء در مجموعه اندام وار جامعه بر اثر عمل متقابل با دیگر افراد، امکان حیات پیدا می‌کنند (تنهایی، ۱۳۷۹: ۴۰۹) و نتیجه‌ی بستگی نزدیک از نظر روانشناختی، نوعی در آمیختگی فردیت‌ها در یک کل مشترک است. چندان که زندگی مشترک و منظوره‌های گروهی دست کم از بسیاری جهات بسان زندگی و مقصود هر فرد گروه درمی‌آید (کوزر، ۱۳۷۲: ۴۱۲-۴۱۳) از نظر مید نیز هنگامی که افراد برای یک کار جمعی با هدف مشترک درگیر می‌شوند، ذهن آنها در تشخیص "خود" از "دیگری" دچار عدم صراحت می‌شود و کوشش جمعی موجب همسانی بسیار نزدیک شخص با گروه می‌گردد (توسلی، ۱۳۷۱: ۲۸۸).

اگر نظریه پردازان کنش بر کنش‌های جمعی و درک متقابل حاصل از این کنش‌ها به‌عنوان مبنایی برای کار جمعی و تعاون تأکید می‌ورزند، دیدگاه مبادله بر اساس اصول روانشناسی مبتنی بر سود و پاداش به تبیین و تفسیر این همکاری‌ها در جامعه انسانی توجه دارد.

از نظر هومنز، در مورد همه اعمالی که اشخاص انجام می‌دهند، غالباً این گونه است که هر عملی که مورد پاداش قرار گیرد، به احتمال زیاد به وسیله همان شخص تکرار خواهد شد (ریترز، ۱۳۷۴: ۴۲۷).

1. Marx
2. Mead
3. Homans
4. Durkeim

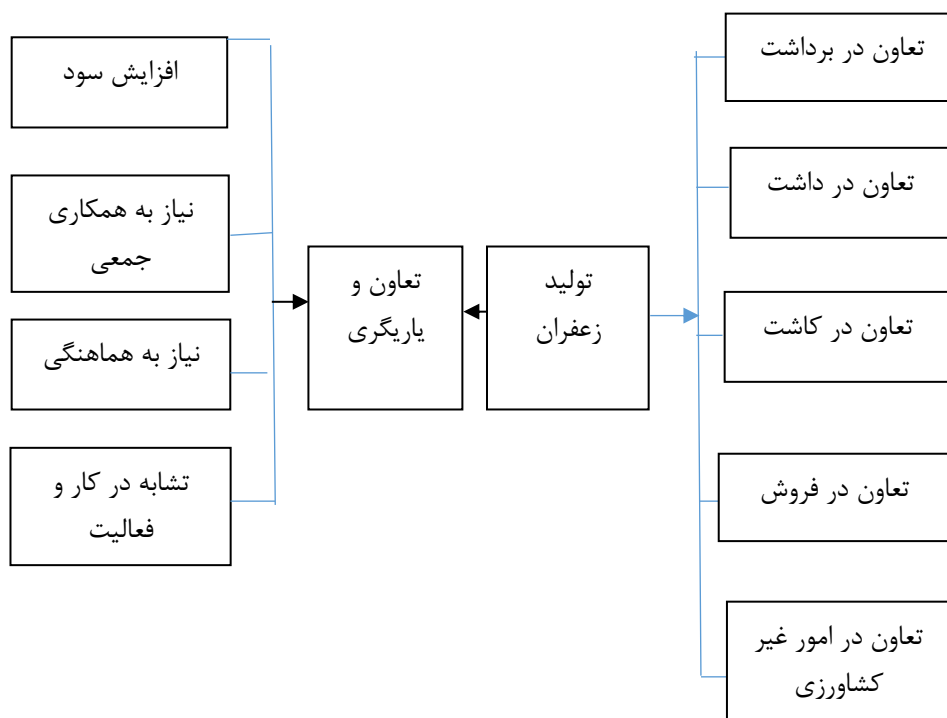
معاشرت افراد با یکدیگر به این خاطر است که از یکدیگر سود می‌برند... از این رو، بلومر^۱ این نوع معاشرت را مبادله پاداش‌های اجتماعی نامیده است (آزاد ارملی، ۱۳۸۱: ۲۵۹).

با توجه به نظریه هومنز، کنشگران موجوداتی عقلانی‌اند که با توجه به هزینه و سود به کنش اقدام می‌کنند. هر چند این نظریه بیشتر به ساختارهای خرد توجه دارد، اما می‌توان گفت درک روابط شخصی عاملی مهم برای تبیین رفتارها در سطح کلان است.

در دیدگاه دورکیم نیز به خوبی می‌توان دلایل تعاون و همکاری را در جامعه انسانی مشاهده کرد. او در نظریه خود از دو نوع همبستگی (مکانیکی و ارگانیکی) یاد می‌کند که هر کدام با ساختار خاصی از جامعه سازگاری دارد و همبستگی مکانیکی یا ساختگی و همبستگی ارگانیکی از تفاوت‌های موجود بین ساختار اقتصادی و ساختار اجتماعی ناشی می‌شود (دیلینی، ۱۳۸۷: ۱۶۱). وی معتقد است همبستگی مکانیکی، همبستگی از راه همانندسازی است. هنگامی که این شکل از همبستگی بر جامعه مسلط باشد، افراد جامعه تفاوت چندانی با یکدیگر ندارند؛ آنان که اعضای یک اجتماع واحد هستند، به هم همانندند و احساسات واحدی دارند، زیرا به ارزش‌های واحدی وابسته‌اند (آرون، ۱۳۷۰: ۴۵). از نظر دورکیم بازنمایی‌های جمعی نتیجه همیاری گسترده‌ای هستند که در آنجا انبوهی از ذهن‌ها متحد می‌شود و ایده‌ها و احساسات آن‌ها را در هم می‌آمیزد (له‌مان، ۱۳۸۵: ۳۷). دورکیم بر این باور است که جوامع ابتدایی‌تر در اصل با واقعیت‌های اجتماعی غیرمادی و بویژه با یک اخلاق مشترک (وجدان جمعی) پیوند می‌خورند (ریتزر، ۱۳۸۶: ۲۲). براین اساس تعاونی‌های سنتی در روستاها ریشه در ارزش‌های مشترک (وجدان جمعی) دارند (دیلینی، ۱۳۸۷: ۱۴۶) که عامل مهمی در همبستگی اجتماعی است. صورت متضاد همبستگی مکانیکی، همبستگی موسوم به ارگانیکی یا اندامی است که وحدت انسجام یافته اجتماع، در آن نتیجه تمایز اجتماعی افراد با هم است و از راه تمایز بیان می‌شود، افراد دیگر همانند نیستند، بلکه متفاوتند (آرون، ۱۳۷۰: ۴۵). وی همچنین معتقد است به خاطر

پیچیدگی‌های جامعه نوین قدرت وجدان جمعی در این گونه جوامع کاهش یافته است و عامل اصلی پیوند در جامعه نوین تقسیم کار پیچیده بین انسان‌ها با یک وابستگی متقابل است (ریتزر، ۱۳۸۶: ۲۲). از این جهت او مشکل عمده جوامع جدید را حفظ حداقل وجدان جمعی می‌داند که اگر به کلی از بین برود همبستگی اندامی به تجزیه و تلاشی اجتماعی خواهد انجامید (آرون، ۱۳۷۰: ۳۵۶).

در یک نگاه کلی با توجه به نظریات فوق می‌توان گفت در جامعه روستایی ایران، منافع اقتصادی و غیراقتصادی حاصل از کارجمعی، سنت‌ها و باورداشتهای مشترک در حفظ و استمرار تعاونی‌های سنتی مؤثر بوده‌اند.

نمودار (۱) مدل نظری پژوهش (نگارندگان)

فرضیه‌های پژوهش

۱. بین روستاهای تولیدکننده زعفران و روستاهای غیرزعفران کار از نظر تعاون تفاوت معنی دار وجود دارد.
۲. بین روستاهای تولیدکننده زعفران و روستاهای غیرزعفران کار از نظر تعاون و یاریگری در کاشت محصول تفاوت معنی دار وجود دارد.
۳. بین روستاهای تولیدکننده زعفران و روستاهای غیرزعفران کار از نظر تعاون و یاریگری در داشت محصول تفاوت معنی دار وجود دارد.
۴. بین روستاهای تولیدکننده زعفران و روستاهای غیرزعفران کار از نظر تعاون و یاریگری در برداشت محصول تفاوت معنی دار وجود دارد.
۵. بین روستاهای تولیدکننده زعفران و روستاهای غیرزعفران کار از نظر تعاون و یاریگری در فروش و تأسیس شرکت تعاونی تفاوت معنی دار وجود دارد.
۶. بین روستاهای تولیدکننده زعفران و روستاهای غیرزعفران کار از نظر تعاون و یاریگری در امور غیرکشاورزی تفاوت معنی دار وجود دارد.

روش‌شناسی تحقیق

این پژوهش به لحاظ هدف کاربردی، به لحاظ میزان نظارت، درجه‌ی کنترل و نحوه‌ی گردآوری داده‌ها از نوع پیمایشی است. متغیر مستقل تولید زعفران و متغیر وابسته‌ی تحقیق تعاون و یاریگری می‌باشد.

جامعه آماری این تحقیق کلیه روستاهای استان خراسان جنوبی را در بر می‌گیرد. براساس آمار اخذ شده از کارشناس زراعت اداره کل جهاد کشاورزی خراسان جنوبی، همه کشاورزان (زعفران کار و غیرزعفران کار) در سال زراعی ۱۳۹۷، ۸۲۰۰۰ نفر بوده‌اند که از این تعداد ۱۹۰۵۳ نفر زعفران کار بوده است. جهت مقایسه میزان تعاون در روستاهای زعفران کار و غیرزعفران کار، روستاهای شهرستان‌های قائنات، سرایان، فردوس، بشرویه و زیرکوه که بر اساس آمار و اطلاعات به‌دست آمده از کارشناس باغداری اداره کل جهاد کشاورزی استان خراسان

جنوبی بیشترین میزان تولید زعفران (بیش از ۵ تن) را در سال ۱۳۹۷ داشته‌اند، به‌عنوان جامعه آماری انتخاب گردیدند.

جدول (۱) نمونه مورد مطالعه روستاهای زعفران کار ۱۳۹۷

شهرستان	دهستان	روستا (زعفران کار)	روستا (غیر زعفران کار)
قاین	پیشکوه	بیهود	سرساران
	کرغند	کرغند	خشکان
	مهیار	حاتم‌آباد	آچونی
	آفریز	نیک	کمیران
	پسکوه	تیغاب	قومنجان
سرایان	آیسک	چرمه	دوحصاران
	مصعبی	کریمو	بغداده
فردوس		دوکوهه	عمروبی
	دوکوهه		چاه ترخی
بشرویه	باغستان	باغستان علیا	خور
	برون	برون	آیدکی
	حومه	کجه	خانکوک
قاین	کرد	کرد	اصفاک
	علی جمال	نیگنان	حسین‌آباد
	ارسک	ارسک	خیرآباد
	رقه	رقه	حسین‌آباد
قاین	استند	مجد	باغدهک
		فندخت	کریزان
		بهمن‌آباد	نیار
		اسفاد	چاپایاب

مأخذ: اداره جهاد کشاورزی شهرستان‌های قاین، سرایان، فردوس، بشرویه و زیرکوه، تاریخ اخذ ۹۸/۳/۳

به منظور تعیین تعداد دقیق پاسخگویان از فرمول کوکران استفاده شده است که نمونه مورد بررسی ۵۵۰ نفر تعیین گشت، (۲۷۵ نفر زعفران کار، ۲۷۵ نفر غیر زعفران کار). با توجه به پراکندگی و وسعت زیاد جامعه مورد بررسی، از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای استفاده گردید. به

این منظور از هر شهرستان دو دهستان و هر دهستان دو روستا که (بیشترین میزان تولید و کمترین میزان تولید زعفران یا فاقد زعفران) بودند، انتخاب گردیدند، بر این اساس جمعاً جمعیت کشاورز ۴۰ روستا، افراد نمونه مورد بررسی را تشکیل دادند که در مرحله نهایی افراد نمونه، به صورت تصادفی از بین هر کدام از روستاهای مورد مطالعه انتخاب شدند.

داده ها با استفاده از پرسشنامه‌ای شامل سه قسمت: ۱- اطلاعات عمومی (سن، میزان تحصیلات، سابقه فعالیت در کشاورزی) ۲- اطلاعات مربوط به تولید محصول (میزان زمین زیر کشت، میزان درآمد، نوع فروش محصول) ۳- سؤالات مربوط به متغیر وابسته (تعاون) جمع‌آوری شدند. این پرسشنامه، با مقیاس پنج گویه‌ای لیکرت (از کاملاً موافقم تا کاملاً مخالفم) طراحی گردیده است. نقش تعاون در چهار مؤلفه بررسی شد که از این قرارند: ۱- تعاون در امور غیرکشاورزی؛ ۲- تعاون در کاشت، داشت و برداشت؛ ۳- تأسیس شرکت تعاونی برای خرید و فروش محصول؛ ۴- تأسیس صندوق قرض‌الحسنه.

تعاون در کاشت، همکاری در راستای آماده نمودن زمین و تهیه بذر (پیاز زعفران و بذر سایر محصولات)؛ تعاون در داشت همکاری در آبیاری و چیدن علف‌های هرز؛ تعاون در برداشت همکاری در جمع‌آوری محصول (گل چینی زعفران، گل پرکردن، همکاری در خشک کردن محصول و بسته بندی برای زعفران) است.

پس از تدوین ابزار جمع‌آوری اطلاعات، اعتبار آن با توجه به نظر دو تن از اعضای هیئت علمی دانشگاه آزاد دهاقان (دکتری جامعه‌شناسی) و یکی از کارشناسان حوزه کشاورزی (دکتری زراعت و مدرس دانشگاه آزاد بیرجند) مورد سنجش قرار گرفت و برای تعیین پایایی پرسشنامه از آزمون آلفای کربناخ استفاده شد که مقدار آلفای به دست آمده برابر با $0/82$ حاصل گردید.

برای سنجش میزان تعاون و یاریگری در بین روستائیان، سؤالات هر کدام از مؤلفه‌های تعاون با یکدیگر جمع شدند که حاصل جمع تمام مؤلفه‌ها، میزان تعاون در هر کدام از دو نوع روستا (زعفران- کار و غیرزعفران‌کار) را تشکیل داد. سپس دو گروه روستا از نظر میزان تعاون در هر کدام از مؤلفه‌ها مورد سنجش قرار گرفتند. در آمار توصیفی از میانگین، فراوانی و درصد استفاده شد. برای تجزیه و تحلیل داده ها از آزمون t مستقل به منظور مقایسه دو نوع روستا (از نظر میزان تعاون) استفاده گردید.

یافته‌ها و تحلیل

نتایج حاصل از این پژوهش نشان داد که میانگین میزان زمین زیر کشت زعفران کاران ۱/۲۶ و غیرزعفران کاران ۱/۸۵ هکتار بوده است. میانگین میزان درآمد سالانه زعفران کاران به ترتیب ۲۲/۸ و غیرزعفران کاران ۸/۶۴ میلیون تومان بوده است. نحوه فروش محصول ۴۵/۱٪ زعفران کاران و ۱۹/۳٪ غیرزعفران کاران به عمده فروش‌ها، فروش ۳۳/۵٪ زعفران کاران و ۳۴/۹٪ غیر زعفران کاران به مغازه‌داران، فروش ۱۶/۴٪ زعفران کاران و ۳۵/۶٪ غیرزعفران کاران به صورت خانگی در محل بوده است. سایر افراد پاسخ نداده اند. از نظر تحصیلات ۴۷/۶٪ زعفران کاران و ۴۵/۸٪ غیر زعفران کاران بیسواد، ۳۳/۸٪ زعفران کاران و ۳۶٪ غیر زعفران کاران زیر دیپلم، حدود ۱۸٪ زعفران کاران و ۱۹٪ غیر زعفران کاران، سواد بالای دیپلم داشته‌اند.

جدول ۲) نتایج تطبیقی میانگین و انحراف معیار میان تولید زعفران و ابعاد تعاون و یاریگری در دو

گروه زعفران کار و غیر زعفران کار

غیر زعفران کاران		زعفران کاران		متغیر
انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	ابعاد تعاون
۰/۷۳	۳/۸۰	۰/۶۲	۴/۲۸	تعاون در امور غیر کشاورزی
۰/۸۸	۳/۲۳	۰/۷۷	۳/۷۲	تعاون در کاشت
۰/۷۰	۳/۷۶	۰/۵۹	۴/۲۸	تعاون در داشت
۰/۸۶	۳/۳۲	۰/۸۱	۴/۳۷	تعاون در برداشت
۰/۸۷	۳/۰۷	۰/۹۵	۳/۶۸	تعاون در تأسیس شرکت تعاونی
۰/۵۴	۳/۳۶	۰/۴۳	۴/۰۹	تعاون کل

همان‌گونه که ملاحظه می‌گردد، بین کشاورزان زعفران کار و غیر زعفران کار از نظر میانگین نمره بدست آمده در تعاون و ابعاد آن تفاوت وجود دارد و روستاهای زعفران کار نسبت به غیر زعفران کاران از نمره تعاون بالاتری در ابعاد مختلف برخوردارند. به این معنا که در روستاهای زعفران کار این همکاری‌ها در مراحل مختلف تولید شامل کاشت محصول (همکاری در مسطح نمودن زمین

کشاورزی جهت کاشت و ارائه پیاز زعفران به منظور کاشت آن، داشت محصول (همکاری در آبیاری، چیدن علف‌های هرز) و برداشت زعفران (همکاری در گلچینی و گل پر کردن) وجود دارد.

نتایج فرضیه ۱

بین روستاهای تولیدکننده زعفران و روستاهای غیر زعفران کار از نظر تعاون و یاریگری تفاوت وجود دارد.

جدول ۳) تعاون و یاریگری (کلیه ابعاد)

آزمون برابری میانگین‌ها			آزمون لون برای برابری واریانس‌ها		متغیر
سطح معناداری	درجه آزادی	مقدار t	سطح معناداری (لون)	f (لون)	تعاون و یاریگری (کلیه ابعاد)
۰/۰۰۰	۵۲۳/۶۴	۱۷/۳۲	۰/۰۰۱	۱۰/۲	

چنان‌که در جدول ۳ مشاهده می‌گردد، بین روستاهای زعفران کار و غیرزعفران کار از نظر ابعاد مختلف تعاون تفاوت وجود دارد و روستاهای زعفران کار سطح بالاتری از تعاون و همکاری دارند.

نتایج فرضیه ۲

بین روستاهای تولیدکننده زعفران و روستاهای غیر زعفران کار از نظر تعاون و یاریگری در کاشت محصول تفاوت وجود دارد.

جدول ۴) تعاون در کاشت محصول زعفران

آزمون برابری میانگین‌ها			آزمون لون برای برابری واریانس‌ها		متغیر
سطح معناداری	درجه آزادی	مقدار t	سطح معناداری (لون)	f (لون)	تعاون در کاشت محصول
۰/۰۰۰	۵۳۹/۶۴	۶/۹۸	۰/۰۴	۳/۹	

جدول ۴ نشان می‌دهد که روستاهای زعفران کار در کاشت محصول (مسطح نمودن زمین کشاورزی، دادن بذر یا پیاز زعفران به یکدیگر) همکاری و تعاون بیشتری نسبت به روستاهای غیر زعفران کار دارند.

نتایج فرضیه ۳

بین روستاهای تولیدکننده زعفران و روستاهای غیر زعفران کار از نظر تعاون و یاریگری در داشت محصول تفاوت وجود دارد.

جدول ۵) تعاون در داشت محصول زعفران

آزمون برابری میانگین‌ها			آزمون لون برای برابری واریانس‌ها		متغیر
سطح معناداری	درجه آزادی	مقدار t	سطح معناداری (لون)	f (لون)	تعاون در داشت محصول
۰/۰۰۰	۵۳۴/۳۰	۹/۲۶	۰/۱۳	۲/۷	

طبق جدول ۵، ملاحظه می‌گردد که روستاهای زعفران کار در داشت محصول (آبیاری و چیدن علف‌های هرز) همکاری و تعاون بیشتری نسبت به روستاهای غیر زعفران کار دارند.

نتایج فرضیه ۴

بین روستاهای تولیدکننده زعفران و روستاهای غیر زعفران کار از نظر تعاون و یاریگری در برداشت محصول تفاوت وجود دارد.

جدول ۶) تعاون در برداشت محصول زعفران

آزمون برابری میانگین‌ها			آزمون لون برای برابری واریانس‌ها		متغیر
سطح معناداری	درجه آزادی	مقدار t	سطح معناداری (لون)	f (لون)	تعاون در برداشت محصول
۰/۰۰۰	۵۴۵/۹۸	۱۴/۷۳	۰/۰۴	۴/۱	

نتایج در جدول ۶ نشان می‌دهد که روستاهای زعفران کار در برداشت محصول (جمع‌آوری محصول شامل گل‌چینی و پر نمودن گل‌ها) نیز نسبت به روستاهای غیر زعفران کار تعاون و همکاری بیشتری داشته‌اند.

نتایج فرضیه ۵

بین روستاهای تولیدکننده زعفران و روستاهای غیر زعفران کار از نظر تعاون و یاریگری در فروش و تأسیس شرکت تعاونی تفاوت وجود دارد.

جدول ۷) تعاون در فروش محصول زعفران

آزمون برابری میانگین‌ها			آزمون لون برای برابری واریانس‌ها		متغیر
سطح معناداری	درجه آزادی	مقدار t	سطح معناداری (لون)	f (لون)	تعاون در فروش محصول
۰/۰۰۱	۵۴۳/۲۷	۷/۷۵	۰/۰۱	۶/۱	

با توجه به نتایج بدست آمده در جدول ۷، روستاهای زعفران کار در زمینه تأسیس شرکت تعاونی برای فروش محصول نیز دارای سطح بالاتری از تعاون و یاریگری نسبت به روستاهای غیر زعفران کار بوده‌اند.

نتایج فرضیه ۶

بین روستاهای تولیدکننده زعفران و روستاهای غیر زعفران کار از نظر تعاون و یاریگری در امور غیر کشاورزی تفاوت وجود دارد.

جدول ۸) تعاون در امور غیر کشاورزی

آزمون برابری میانگین‌ها			آزمون لون برای برابری واریانس‌ها		متغیر
سطح معناداری	درجه آزادی	مقدار t	سطح معناداری (لون)	f (لون)	تعاون در امور غیر کشاورزی
۰/۰۰۱	۵۳۳/۸۰	۸/۴۳	۰/۱۵	۲	

با توجه به نتایج بدست آمده در جدول ۸، ملاحظه می‌گردد که حتی میزان تعاون در امور غیر کشاورزی در روستاهای زعفران کار بیش از روستاهای غیر زعفران کار بوده است و این جنبه از زندگی به سایر جنبه‌های زندگی سرایت یافته است.

به طور کلی، نتایج میانگین‌ها و آزمون فرضیه‌ها نشان داد که تولید زعفران نقش مهمی در تعاون و یاریگری دارد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

زعفران جایگاه ویژه‌ای در افزایش تعاون، یاریگری و همبستگی کشاورزان استان خراسان جنوبی دارد. طی سال‌های اخیر افزایش روند شهرگرایی و صنعتی شدن، مشکلاتی چون فردگرایی و منفعت طلبی شخصی را به همراه داشته است، از این رو اهمیت توجه به تعاون و یاریگری را بیش از پیش ضروری نموده است.

در این پژوهش مشخص شد که تولید زعفران نقش مهمی بر افزایش تعاون و همکاری در سطح روستاهای زعفران کار استان خراسانی جنوبی دارد و روستاهای زعفران کار از نظر همکاری و حفظ تعاونی سنتی وضعیت مطلوب تری دارند. از سوی دیگر در این روستاها اشکال جدید تعاونی‌ها برای خرید و فروش محصول زعفران به منظور کاهش نقش دلان و جلوگیری از سوء استفاده آنان در ایجاد نوسان قیمت زعفران در هنگام برداشت و فروش محصول و رفع مشکلات اقتصادی زعفران کاران تأسیس گردیده است. لذا کشاورزان مجبور نخواهند بود محصول خود را در هنگام برداشت با قیمت نازلی به دلان بفروشند. همچنین در این روستاها صندوق‌های قرض الحسنه به منظور کمک به کشاورزان نیازمند نیز بیش از روستاهای غیر زعفران کار وجود داشته است و همکاری تعاون نه تنها در امور مربوط به کشاورزی بلکه در امور غیر از کشاورزی چون همکاری در برگزاری مراسم مختلف و عمران و آبادی روستا بیش از روستاهای غیر زعفران کار بوده است. نتایج به دست آمده از این پژوهش با نتایج مقاله فرهادی (۱۳۸۱) و برآبادی و برآبادی (۱۳۹۳)، همسو است.

در این پژوهش مشخص شد که کشاورزان در تمام مراحل تولید زعفران (کاشت، داشت و برداشت) چون مسطح نمودن زمین، دادن بذر (پیاز زعفران) به یکدیگر، آبیاری زمین کشاورزی، دفع علف‌های هرز، گل‌چینی و "پر نمودن" گل‌ها با یکدیگر همکاری دارند، مصادیقی که حد بالایی از تعاون و همکاری را در این روستاها نشان می‌دهد.

در روستاهایی که به کاشت سایر اقلام کشاورزی مشغول بودند نیز مصادیقی از تعاون در امر کشاورزی چون مسطح نمودن زمین، آبیاری و همکاری در جمع‌آوری محصول مشاهده گردید، اما به طرز معناداری در روستاهای زعفران کار این همکاری‌ها و تعاون بیش از روستاهای غیر زعفران کار بود. مطالعه‌ی بهنیا (۱۳۹۱) نیز در این راستا مؤید نقش مهم زعفران در ایجاد تعاون و همکاری

در روستاهای زعفران کار می باشد.

بر اساس آمار و اطلاعات (اداره کل جهاد کشاورزی استان خراسان جنوبی، حوزه زراعت) از ۸۲۰۰۰ کشاورز ۱۹۰۵۳ نفر یعنی تقریباً یک چهارم جمعیت کشاورزان استان خراسان جنوبی زعفران کارند که این رقم با احتساب شهرستان‌هایی که در نمونه آماری پژوهش حاضر نیامده‌اند، حتی به کمتر از یک سوم می‌رسد و خانواده‌های زیادی از این طریق گذران زندگی می‌نمایند و از جهت دیگر در شرایطی که همه‌ی جوامع در اثر مدرن‌سیم به سمت روحیه فردگرایی، تفرد و تکروری حرکت می‌کنند که خود می‌تواند موجب ظهور آسیب‌ها و مشکلات زیادی در جوامع روستایی گردد و سلامت اجتماعی این روستاها را با خطر جدی مواجه کند، توجه به تولید زعفران و گسترش آن می‌تواند سبب افزایش همکاری و تعاون در بین روستائیان در مراحل مختلف تولید زعفران (کاشت، داشت و برداشت) و حتی امور غیر کشاورزی گردد.

همچنین با توجه به نقش مهم تعاونی‌های سنتی و جدید در تهیه و ارائه خدمات و نهاده‌ها (کود، بذر و...) به کشاورزان که گاه بیش از حمایت‌های نهاده‌های رسمی است و باعث کاهش هزینه‌های تولید این محصول می‌گردد لازم است که با توسعه کاشت زعفران در روستاهای غیر زعفران‌کار و افزایش تولید آن در روستاهای زعفران‌کار در جهت تقویت و تحکیم این تعاونی‌ها اقدام گردد. از این رو توجه به این مسأله نیازمند حمایت مسئولین جهاد کشاورزی و سایر نهادها و سازمان‌های مرتبط است که خود می‌تواند در پایداری روستاها و کاهش مهاجرت، همبستگی اجتماعی روستائیان و افزایش سلامت اجتماعی نقش مهمی داشته باشد.

منابع

- قرآن کریم
- آراسته‌خو، محمد (۱۳۸۵). *انواع و کارکرد تعاونی‌ها*. تهران: دانشگاه پیام‌نور.
- آرون، ریمون (۱۳۷۰). *مراحل اساسی اندیشه در جامعه‌شناسی*. ترجمه باقر پرهام. تهران: آموزش انقلاب اسلامی.
- آزاد ارمکی، تقی (۱۳۸۱). *نظریه‌های جامعه‌شناسی*. تهران: سروش.
- احمدیان، احمد؛ بهرامی، امید؛ موسوی، سیده‌زکیه (۱۳۹۵). "بررسی زعفران از لحاظ اقتصادی و اجتماعی و تأثیر مکانیزاسیون کردن فرایند آن در تربت‌حیدریه". در: مجموعه مقالات برگزیده سومین همایش ملی چشم‌انداز توسعه‌ی منطقه‌ی تربت‌حیدریه در افق ۱۴۰۴. تربت‌حیدریه: دانشگاه تربت‌حیدریه: ۹-۱.
- اسمعیل‌نژاد، مرتضی (۱۳۹۴). "بررسی ارتباط بین اقلیم و آگروتوریسم زعفران در منطقه قاینات". *زراعت و فناوری زعفران*، ش ۲ (تابستان): ۱۴۵-۱۵۵.
- اطهری، زهرا؛ علی‌بیگی، امیرحسین (۱۳۸۹). "تحلیل ادراک کشاورزان شهرستان کرمانشاه از تعاون". *تحقیقات اقتصاد در توسعه کشاورزی ایران*، دوره چهل و یکم، ش ۴ (زمستان): ۵۶۵-۵۷۶.
- انصاری، حمید (۱۳۸۵). *مبانی تعاون*. تهران: دانشگاه پیام‌نور.
- انصاری، حمید، و دیگران (۱۳۹۴). "بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر مشارکت اعضای تعاونی‌های تولیدی کشاورزی و مقایسه آن با تعاونی‌های تولیدی صنعتی در استان تهران". *تعاون و کشاورزی*، سال چهارم، ش ۱۳ (بهار): ۷۳-۹۸.
- برآبادی، سیدابوالقاسم؛ برآبادی، سیداحمد (۱۳۹۳). "بررسی نظام‌های بهره‌برداری زعفران در خراسان جنوبی". در: مجموعه مقالات برگزیده دومین همایش سراسری کشاورزی و منابع طبیعی پایدار. تهران: مؤسسه آموزش عالی مهر اروند، گروه ترویجی دستداران محیط‌زیست؛ و انجمن حمایت از طبیعت ایران: ۸-۱.
- بهنیا، محمدرضا (۱۳۹۱). *زعفران (تاریخچه، مصرف، شیمی، گیاه‌شناسی، تولید، فرآوری*

- صادرات، استانداردها، تقلبات و ...). تهران: دانشگاه تهران.
- تنهایی، حسین ابوالحسن (۱۳۷۹). درآمدی بر مکاتب و نظریه‌های جامعه‌شناسی. مشهد: مرن‌دیز.
- توسلی، غلام‌عباس (۱۳۷۱). نظریه‌های جامعه‌شناسی. تهران: سمت.
- دیلینی، تیم (۱۳۸۷). نظریه‌های کلاسیک جامعه‌شناسی. ترجمه به‌رنگ صدیقی و وحید طلوعی. تهران: نشر نی.
- رجبی، نجیب‌الله؛ دادخواه، محمدرضا (۱۳۸۳). رهاورد نخستین جشنواره ملی طلای سرخ ایران (زعفران). تهران: شهرآشوب.
- رهبری، مهناز؛ شفیعی‌ثابت، ناصر؛ طاهری، نیره (۱۳۹۵). "بررسی عوامل مؤثر بر ایجاد تعاونی‌های تولید و توزیع محصولات کشاورزی در سکونتگاه‌های کشاورزی روستایی شهر گناباد". تعاون و کشاورزی، سال پنجم، ش ۲۰ (زمستان): ۱۴۱-۱۷۰.
- ریترز، جورج (۱۳۷۴). نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: علمی.
- ----- (۱۳۸۶). نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: علمی.
- ساروخانی، باقر (۱۳۷۰). دایره‌المعارف علوم اجتماعی. تهران: کیهان.
- طالب، مهدی (۱۳۸۶). اصول و اندیشه‌های تعاونی. تهران: دانشگاه تهران.
- فراهانی، حسین؛ جوانی، خدیجه؛ کرمی دهکردی، اسماعیل (۱۳۹۱). "تحلیل پایداری اجتماعی اقتصادی تولید زعفران و تأثیر آن بر توسعه روستایی (دهستان بالاولایت شهرستان تربت-حیدریه)". اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال یکم، ش ۲ (زمستان): ۹۵-۱۱۲.
- فرهادی، مرتضی (۱۳۸۱). فرهنگ یاریگری در ایران. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- کوزر، لوئیس (۱۳۷۲). زندگی و اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: علمی.
- کوچکی، علیرضا (۱۳۹۲). "پژوهش‌های زراعی زعفران در ایران، روند گذشته و نگاهی به آینده". زراعت و فناوری زعفران، دوره ۱، ش ۱ (پاییز): ۳-۲۱.

- گرجی کرسامی، علی؛ بابایی کارنامی، علی (۱۳۹۶). "بررسی نقش سرمایه اجتماعی در مشارکت کشاورزان در تعاونی‌های تولیدی کشاورزی چهاردانگه ساری". *تعاون و کشاورزی*، سال ششم، ش ۲۴ (زمستان): ۱۳۰-۱۴۹.
- له‌مان، جنیفر (۱۳۸۵). *ساخت‌شکنی دورکیم*. تهران: نشر نی.
- محمدی اصل، عباس (۱۳۸۸). *نظریه‌های جامعه‌شناسی*. تهران: جامعه‌شناسان.
- مظلومی، سعید (۱۳۸۳). *جامعه‌شناسی و بهداشت عمومی*. تهران: چراغ دانش؛ با همکاری شبیم دانش.
- نخعی، فاطمه؛ هاشمی، راضیه (۱۳۹۷). "مقایسه گیاه زعفران از نظر جنبه‌های عملکرد زراعی و اقتصادی در شهرهای بیرجند، قاین، نهبندان، تربت‌حیدریه و گناباد". در: مجموعه مقالات برگزیده اولین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم کشاورزی و منابع طبیعی با محوریت فرهنگ زیست محیطی. تهران: مرکز بین‌المللی همایش‌ها و سمینارهای توسعه پایدار علوم جهان اسلام: ۹-۱.
- هاشمی، سیدعلیرضا (۱۳۹۲). "تعاون، همیاری سنتی در فرهنگ مردم". *فرهنگ مردم ایران*، ش ۳۵ (زمستان): ۱۱۳-۱۳۳.
- وفایی یگانه، رضا (۱۳۹۲). "بررسی راهکارهای فرهنگی توسعه بخش تعاون". *مهندسی فرهنگی*، سال هشتم، ش ۷۸ (زمستان): ۱۲۵-۱۳۶.
- Danaeefard, H. D.; Noruzi, M. R. (2010). "A Short Study on Cooperative Sector in Iran". *Acta Universitatis Danubius O. Economica*, Vol. 3, No. 3: 66-70.
- Merouah, Z.; Bendou, A.; Achaba, A. (2013). "Cooperative Governance: What Impact on the Marketing of Saffron? Case of Saffron's Cooperatives in the Area of Taliouine in Morocco". *Mediterranean Journal of Social Sciences*, Vol. 4, No. 10: 681-688.
- Motamed, M. K. (2010). "Role of cooperative companies in sustainable rice production and poverty alleviation in Guilan state of Iran". *African Journal of Biotechnology*, Vol. 9, No. 11: 1592-1599.
- Noruzi, M. R.; Westover, J. H. (2010). "Opportunities, challenges and employment relative advantages in the cooperative sector in Iran". *Management Science and Engineering*, Vol. 4, No. 3: 95-99.

- Ghorbani, M. (2008). "The efficiency of saffron's marketing channel in Iran". *World Applied Sciences Journal*, Vol. 4, No. 4: 523-527.
- Shahroudi, A. A.; Ahmadi-Firouzjaie, A.; Chizari, M. (2006). "Factors influencing yield and quality of saffron production: A comparative study on the members and non-members of rural production cooperatives in Iran ". II International Symposium on Saffron Biology and Technology : 53-60.

A Comparative Study of the Relationship between Saffron Production and Co-operation and Assistance in South Khorasan Villages

Gholam Ali Moradi¹, Asghar Mohammadi², Esmael Jahanbakhsh³

Abstract

Co-operation is helping each other which is closely related to traditional activities such as agriculture, crop cultivation and more specifically to saffron production. Saffron production has played an important role in preserving traditional cooperatives in the villages of South Khorasan for its unique characteristics such as the need for teamwork, co-operation and assistance. The purpose of this study was to investigate the relationship between saffron production and the existence of traditional cooperatives in South Khorasan villages. This is a comparative and applied research which is conducted by the survey method. The statistical population is 82000 beneficiary farmers in South Khorasan in 1398. Some villages in cities of GHayen, Zirkooh, Sarayan, Ferdos and Boshrooyeh have been studied. Using Cochran formula, 550 beneficiary farmers (saffron and non-saffron farmers) were selected as the sample of the study. The sampling method is multi-stage cluster sampling. The data collection tool was a researcher-made questionnaire whose validity was measured by a supervisor, a consulting professor, a number of university faculty members and co-operative experts. The reliability of the data collection tool was measured by Cronbach's alpha. The calculated alpha value was 0.82. After collecting the questionnaires, the data were analyzed using SPSS / 23 software under windows. Findings of this study using independent t-test showed that the relationship between cooperatives and saffron production with t value was 17.32 to (0.000) significant. In other words, saffron production plays an important role in preservation and continuity of traditional cooperatives in saffron producing villages. In the other five dimensions of co-operation such as cooperation in non-agricultural affairs, co-operation in crop production, co-operation in cultivation and co-operation in harvesting and co-operation in establishing cooperatives, the difference between saffron producer and non-saffron producer villages was also significant (to the level of 0.000). In other words, saffron producer villages had a higher level of co-operation and assistance. Based on the results, it is suggested that crop production organizations and agencies put the increasing of the production of saffron on the list of their priorities.

Key words: Saffron production, traditional cooperatives, co-operation, Assistance

---

1 Ph.D. Student, Economic Sociology and Development, Azad University of Dehaghan; Email: moradi.gholamali@yahoo.com

2 Assistant Prof, Sociology, Azad University of Dehaghan; Email: asghar.mo.de@gmail.com

3 Assistant Prof, Sociology, Azad University of Dehaghan; Email: esjahan@yahoo.com